

УДК 343.3

Н. В. Нетеса,

канд. юрид. наук, вчений секретар
Науково-дослідного інституту
вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса
НАПрН України

**ФІНАНСУВАННЯ ТЕРОРИЗМУ ТА ФІНАНСУВАННЯ ДІЙ,
УЧИНЕНИХ ІЗ МЕТОЮ НАСИЛЬНИЦЬКОЇ ЗМІНИ ЧИ
ПОВАЛЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ЛАДУ АБО ЗАХОПЛЕННЯ
ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ, ЗМІНИ МЕЖ ТЕРИТОРІЇ АБО ДЕРЖАВНОГО
КОРДОНУ УКРАЇНИ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ СКЛАДІВ
ЗЛОЧИНІВ**

Стаття присвячена питанню порівняльного аналізу складів злочинів, передбачених статтями 110² та 258⁵ КК, зокрема, встановленню їх спільних ознак, якими визнані: предмет злочину, форми й способи вчинення діяння, суб'єкт злочину, а також відмінних ознак, до яких віднесено об'єкт злочину та мету. На підставі цього надано рекомендації щодо кваліфікації діянь за ознаками цих злочинів у подібних випадках та їх розмежування.

Ключові слова: *тероризм, фінансування, насильницька зміна чи повалення конституційного ладу, захоплення державної влади, зміна меж території чи державного кордону.*

Постановка проблеми. Незважаючи на, здавалося б, очевидну відмінність складів злочинів, передбачених статтями 110² КК «Фінансування дій, учинених із метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України» та 258⁵ КК «Фінансування тероризму», які спрямовані на заподіяння шкоди абсолютно різним сферам суспільних відносин та відповідно розташовані у різних розділах КК, питання їх порівняльного аналізу має неабияку актуальність, адже у зв'язку зі схожим способом законодавчого конструювання приписів, що передбачають кримінальну відповідальність за ці злочини, та зумовленою цим наявністю у них спільних рис на практиці непоодинокими є випадки, коли аналогічні діяння в одних випадках кваліфікуються за ознаками ст. 110² КК, а в інших – за ознаками ст. 258⁵ КК. І хоча остан-

не, як убачається, нерідко є свідомим засобом маніпуляції статистичними відомостями, що дозволяє покращити показники розкриття злочинів певної категорії (зокрема, починаючи з 2015 р. наявна тенденція щодо зменшення кількості злочинів, зареєстрованих за ознаками ст. 258⁵ КК, з 93 у 2015 р. до 60 у 2017 р. і поступове збільшення кількості злочинів, зареєстрованих за ознаками ст. 110² КК, – з п'яти у 2015 р. до 25 у 2017 р.), втім не можна не відмітити й існуючі складнощі у застосуванні цих статей до конкретних випадків. Певним доказом цього може слугувати співвідношення між офіційними статистичними даними щодо кількості зареєстрованих злочинів за цими статтями та кількістю проваджень, які передані до суду з обвинувальним актом, а тим більше з кількістю осіб, засуджених за них. Так, у 2015 р. з 93 злочинів, зареєстрованих за ознаками ст. 258⁵ КК, до суду з обвинувальним актом передано лише матеріали за п'яти, що становить 5,4 % (за ст. 110² КК зареєстровано п'ять злочинів, матеріали передано до суду – за один (20 %)); у 2016 р. – за ст. 258⁵ КК зареєстровано 72 злочини, матеріали передано до суду з обвинувальним актом – за два (2,8 %) (за ст. 110² КК зареєстровано вісім злочинів, жодні матеріали до суду не передано); у 2017 р. – за ст. 258⁵ КК зареєстровано 60 злочинів, з них сім матеріалів з обвинувальним актом передано до суду (11,7 %) (за ст. 110² КК зареєстровано 25 злочинів, матеріали передано до суду – за шість (24 %)). Ще більш невтішними є показники судової статистики щодо засудження осіб за ознаками розглядуваних злочинів. Зокрема, у 2015 р. за ознаками ст. 110² КК засуджена лише одна особа, яку звільнено від відбування покарання з випробуванням на підставі ст. 75 КК, за ознаками ст. 258⁵ КК засуджені дві особи, до яких так само застосована ст. 75 КК; у 2016 р. за ст. 110² КК не засуджено жодної особи, за ст. 258⁵ КК – чотири особи, трьом з яких призначено покарання у виді штрафу; у 2017 р. – за ст. 110² КК засуджено одну особу, до якої застосовано амністію, за ст. 258⁵ КК – чотири особи, одній з яких призначено покарання у виді штрафу, інших – звільнено від відбування покарання. За таких умов важливого значення на-

буває вироблення науково обґрунтованих рекомендацій щодо кваліфікації діянь за ознаками злочинів, передбачених статтями 110² та 258⁵ КК, а також щодо забезпечення однакового застосування кримінально-правових норм щодо подібних випадків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремим питанням кримінально-правової характеристики фінансування тероризму приділяли увагу В. О. Глушков, В. В. Драний, В. П. Ємельянов, М. В. Семикін, О. В. Шамара та ін. Щодо злочину, передбаченого ст. 110² КК, то в його розробку певний вклад зробили С. Ю. Плещкий, О. В. Попович, М. А. Рубашенко, Г. В. Татаренко, Р. Л. Чорний та ін. Незважаючи на це, в аспекті порівняльного аналізу указаних складів злочинів ця проблема не розглядалася, тоді як практика застосування норм, передбачених цими статтями, як свідчать вище наведені дані, є достатньо суперечливою і викликає чимало складнощів.

Метою цієї статті є здійснення порівняльного аналізу складів злочинів, передбачених статтями 110² та 258⁵ КК, та на підставі цього вироблення науково обґрунтованих пропозицій щодо їх кваліфікації та розмежування у подібних випадках.

Виклад основного матеріалу. Не викликає сумнівів, що в основі розв'язання проблеми співвідношення та розмежування суміжних складів злочинів, у тому числі тих, що передбачені статтями 110² та 258⁵ КК, лежить їх порівняльний аналіз, який доцільно проводити за ознаками, що характеризують кожний з чотирьох елементів складу злочину – об'єкт, об'єктивну сторону, суб'єкта та суб'єктивну сторону. При цьому спочатку слід розглянути ті з них, що співпадають, а потім ті, що є для них відмінними.

Слід зазначити, що до ознак, які повністю співпадають у досліджуваних складах злочинів, насамперед належить *предмет злочину*, яким можуть бути: а) *грошові кошти* або їх еквіваленти (як у національній, так і в іноземній валюті; як готівкові, так і безготівкові); б) *майно* (як рухоме, так і нерухоме; як те, яке перебуває у вільному цивільному обороті, так і те, яке в ньо-

му обмежене чи навіть виключене з нього (наприклад, зброя, наркотичні засоби); як те, що здобуто законним шляхом, так і те, яке здобуто злочинним шляхом); в) *право на майно*.

Також ці злочини мають однакову *об'єктивну сторону*, яка в обох випадках обмежується лише однією обов'язковою ознакою – суспільно небезпечним діянням, що полягає лише в активній поведінці і має дві форми, які виокремлюються залежно від виду та характеру предмета злочину – фінансове забезпечення (дії щодо забезпечення фінансовими активами будь-якого роду, як-от: грошові кошти, цінні папери, банківські депозити тощо) та матеріальне забезпечення (дії щодо забезпечення матеріальними ресурсами будь-якого роду, тобто будь-яке майно, зокрема, приміщення, транспортні засоби, обладнання, зброя, техніка тощо). Причому ці форми діяння можуть використовуватися як окремо, так і поєднуватися між собою. Також абсолютно ідентичними є й способи, у яких можуть бути виражені зазначені форми діяння, основними серед яких є збирання та надання грошових коштів (майно). І хоча в науковій літературі іноді висловлюються судження, що вказаними способами вичерпується об'єктивна сторона дій щодо фінансування (що обґрунтовується посиланням на легальне визначення фінансування тероризму, надане у Законах України «Про боротьбу з тероризмом» (ст. 1) та «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» (п. 50 ст. 1))¹, проте слід погодитися з тими науковцями, які справедливо наголошують, що вичерпний перелік способів фінансового та

¹ Про боротьбу з тероризмом: Закон України від 20 березня 2003 р. № 638-IV. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/638-15> (дата звернення: 17.11.2018); Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: Закон України від 14 жовтня 2014 р. № 1702-VII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1702-18> (дата звернення: 17.11.2018); Попович О. В. Об'єктивна сторона складу злочину, передбаченого ст. 110-2 КК України: проблеми конструювання та шляхи вдосконалення. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія: Юридичні науки. 2016. Вип. 6. Т. 3. С. 81; Шама-ра О. В. «Фінансування тероризму» – «фінансування терористичної діяльності»: співвідношення понять та їх розуміння для застосування у правозастосовчій практиці. *Державна безпека України*: наук.-практ. зб. 2011. № 20. С. 106.

матеріального забезпечення неможливо передбачити безпосередньо у кримінальному законі², адже варіативність можливих способів такого забезпечення насамперед зумовлена різноманітністю видів предметів фінансування, особливостями їх характеру та природи³.

Немає відмінностей між цими складами злочинів і у способі їх законодавчого конструювання, адже обидва належать до злочинів із таким різновидом формального складу, як усічений, за якого злочин вважається закінченим з моменту вчинення відповідних дій, причому має значення не лише факт здійснення відповідного виду забезпечення, а й вчинення дій, спрямованих на таке забезпечення чи навіть створення умов для цього. Це дає підстави, як справедливо зазначає М. А. Рубашенко, кваліфікувати як закінчений злочин не лише замах на фінансове або матеріальне забезпечення, а й підготовчі дії щодо створення умов для цього⁴. Співпадають вони й за ознаками *суб'єкта злочину*, який в обох випадках є загальним – будь-яка фізична осудна особа, яка досягла 16-ти років.

Отже, відмінність між аналізованими складами злочинів полягає лише в *об'єкті злочину* та *суб'єктивній стороні*, а точніше такій її обов'язковій ознаці, як мета. Так, злочин, передбачений ст. 110² КК, належить до злочинів проти основ національної безпеки, основним безпосереднім об'єктом якого є суспільні відносини, що забезпечують внутрішню безпеку, захист конституційного ладу і державної влади в Україні, її територіальну цілісність і недоторканність у межах встановлених державних кордонів, тоді як злочин, передбачений ст. 258⁵ КК, своїм основним безпосереднім об'єктом має суспільні відносини, що забезпечують захист суспільства від вчинення терористичних злочинів і можливих посягань із боку терористичних угруповань.

² Драний В. В. Кримінально-правова характеристика фінансування тероризму: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2013. С. 13.

³ Рубашенко М. А., Салтиков С. М. Проблеми об'єктивної сторони фінансування дій, учинених із метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2018. № 1. С. 191. URL: http://lsej.org.ua/1_2018/52.pdf (дата звернення: 17.11.2018).

⁴ Там само. С. 192. URL: http://lsej.org.ua/1_2018/52.pdf (дата звернення: 17.11.2018).

Але все ж таки головною відмежувальною ознакою складів злочинів, передбачених статтями 110² та 258⁵ КК, є мета, з якою здійснюється таке фінансування: для злочину, передбаченого ст. 110² КК, це мета зміни меж території або державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України (ч. 1), або ж насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади (ч. 2), а для злочину, передбаченого ст. 258⁵ КК, мета фінансового або матеріального забезпечення окремого терориста чи терористичної групи (організації), організації, підготовки або вчинення терористичного акту, втягнення у вчинення терористичного акту, публічних закликів до вчинення терористичного акту, сприяння вчиненню терористичного акту, створення терористичної групи (організації). Це однак не виключає випадків одночасного переслідування винною особою декількох цілей, в тому числі тих, що передбачені досліджуваними складами злочинів, одна з яких при цьому є найближчою (або проміжною), а друга віддаленою (кінцевою). За таких умов актуальності набуває питання визначення тієї кримінально-правової норми, яка повинна застосовуватися, адже очевидно, що тут виникає так звана конкуренція кримінально-правових норм, під якою в теорії кримінального права розуміються випадки, коли діяння передбачене (охоплюється) одночасно двома чи більше правовими нормами і при цьому виникає потреба визначити, яка ж саме з них підлягає застосуванню у даному конкретному випадку, оскільки сукупність злочинів у такому разі повністю виключається.

Але перш ніж перейти до вирішення питання конкуренції, слід також вказати на те, що однією з відмінностей у формулюванні мети у складах злочинів, передбачених статтями 110² та 258⁵ КК, є застосування законодавцем різних підходів до визначення кола тих суспільно небезпечних діянь, фінансування яких становить склади цих злочинів. Так, з диспозиції ст. 258⁵ КК випливає, що визначаючи коло суспільно небезпечних діянь, фінансування яких підпадає під ознаки складу злочину, передбаченого цією статтею, зако-

нодавець указав їх відповідно до назв статей 258 – 258⁴ КК, що дозволяє зробити висновок, що ст. 258⁵ КК охоплюється фінансування дій, спрямованих на вчинення злочинів у всіх можливих формах, передбачених статтями 258 – 258⁴ КК. Тоді як для злочину, передбаченого ст. 110² КК, він встановив кримінальну відповідальність лише за окремі з форм діянь, принаймні тих, що указані у ст. 110 КК. Зокрема, буквальне тлумачення змісту диспозиції ст. 110² КК свідчить про те, що з усіх форм кримінально караного діяння, передбаченого у ст. 110 КК, в ч. 1 ст. 110² КК законодавець в якості самостійного складу злочину виокремив лише фінансування дій, вчинених з метою зміни меж території або державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України, в той час як фінансування публічних закликів чи розповсюдження матеріалів із закликами до вчинення таких дій залишилося поза його увагою, а отже, буде кваліфікуватися не як самостійний злочин, а як пособництво у вчиненні злочину, передбаченого ст. 110 КК, з посиланням на ч. 5 ст. 27 КК. Такий висновок ґрунтується на тому, що ст. 110 КК має назву «Посягання на територіальну цілісність і недоторканність України».

Щодо фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, то тут виникає ще більше труднощів із визначенням кола суспільно небезпечних діянь, фінансування яких було метою фінансування, адже якщо назва ст. 110 КК є ширшою за її зміст, то назва ст. 109 КК, навпаки, є вузькою за її зміст, оскільки буквально співпадає лише з однією з передбачених у ній форм суспільно небезпечного діяння. За таких умов незрозумілим залишається, чи виходив законодавець при формулюванні диспозиції ч. 2 ст. 110² КК із назви ст. 109 КК чи лише з опису ознак однієї з форм діяння, передбаченої в її частині 1, і знову не визнав спеціальним видом пособництва фінансування інших закріплених у ст. 109 КК форм діяння, таких як змова на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або до захоплення державної влади, публіч-

ні заклики до неї, а також розповсюдження матеріалів із закликами до вчинення таких дій? Вочевидь, що подібно до першого випадку з фінансуванням дій, вчинених з метою зміни меж території або державного кордону України, законодавець включив лише одну з форм – дії, вчинені з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади. Але це лише припущення, яке засноване на логіці побудови ч. 1 ст. 110² КК. Втім у науковій літературі з цього приводу зазначається, що законодавець необґрунтовано звужив коло діянь, які можуть утворювати склад злочину, передбаченого ст. 110² КК, та які можуть заподіювати шкоду основам національної безпеки України, чим порушив такий принцип криміналізації суспільно небезпечних діянь, як принцип повноти складу злочину⁵.

Висновки. Таким чином, наявність багатьох спільних ознак у складах злочинів, передбачених статтями 110² та 258⁵ КК, породжує можливість перебування цих норм у конкуренції та відповідно необхідність її подолання шляхом визначення тієї норми, яка має застосовуватися до конкретних фактичних обставин вчиненого діяння. Порівняльний аналіз норм, закріплених у ст. 110² та 258⁵ КК, дозволяє констатувати, що ст. 258⁵ КК містить більш повний набір ознак, які у такий спосіб звужують обсяг цієї норми порівняно зі ст. 110² КК, внаслідок чого вона стає більш конкретною і поширюється на випадки, коли метою фінансування є забезпечення прямо вказаних у законі осіб – окремого терориста чи терористичної групи (організації) або ж певних проявів терористичної діяльності, перелік яких вичерпно наводиться в її диспозиції. Водночас в частині кінцевої мети терористичної діяльності ця норма, навпаки, є ширшою за ст. 110² КК, адже припускає можливість вчинення таких дій з будь-якою метою, в тому числі метою зміни меж території чи державного кордону України, а також насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади. Крім того, одним із до-

⁵ Попович О. В. Об'єктивна сторона складу злочину, передбаченого ст. 110-2 КК України: проблеми конструювання та шляхи вдосконалення. С. 82.

поміжних способів визначення норми, яка має застосовуватися при конкуренції норм, у теорії кримінального права визнається правило, відповідно до якого має застосовуватися та норма, яка встановлює відповідальність за більш тяжкий злочин, за який передбачене суворіше покарання (за виключенням тих випадків, коли одна із конкуруючих норм містить привілейований склад злочину). У нашому випадку суворішою є санкція ч. 1 ст. 258⁵ КК, оскільки передбачає покарання у виді позбавлення волі від п'яти до восьми років, тоді як найсуворішим покаранням, передбаченим у ст. 110² КК щодо закріплених у ній основних складів злочинів, є позбавлення волі від п'яти до семи років. Саме тому, якщо, наприклад, особа здійснює фінансове або матеріальне забезпечення, керуючись кінцевою метою зміни меж території чи державного кордону України або насильницької зміни чи повалення конституційного ладу України або захоплення державної влади, але при цьому цій особі достовірно відомо, що такі дії вчинятимуться особою, яка є терористом, чи терористичною групою (організацією) або ж шляхом вчинення вказаних у диспозиції ч. 1 ст. 258⁵ КК діянь, і особа фінансує їх як проміжну мету заради досягнення кінцевої, то такі дії повинні кваліфікуватися за ст. 258⁵ КК, а фінансування терориста, терористичної групи (організації) чи злочинів, передбачених статтями 258 – 258⁴ КК, має визнаватися способом досягнення кінцевої мети, що відбиває якісну своєрідність цього злочину.

Список використаних джерел

1. Драний В. В. Кримінально-правова характеристика фінансування тероризму: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2013. 20 с.
2. Попович О. В. Об'єктивна сторона складу злочину, передбаченого ст. 110-2 КК України: проблеми конструювання та шляхи вдосконалення. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія: Юридичні науки. 2016. Вип. 6. Т. 3. С. 79–83.
3. Про боротьбу з тероризмом: Закон України від 20.03.2003 р. № 638-IV. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/638-15> (дата звернення: 17.11.2018).

4. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення : Закон України від 14 жовтня 2014 р. № 1702-VII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1702-18> (дата звернення: 17.11.2018).

5. Рубашенко М. А., Салтиков С. М. Проблеми об'єктивної сторони фінансування дій, учинених із метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2018. № 1. С. 188–192. URL: http://lsej.org.ua/1_2018/52.pdf (дата звернення: 17.11.2018).

6. Шамара О. В. «Фінансування тероризму» – «фінансування терористичної діяльності»: співвідношення понять та їх розуміння для застосування у правозастосовчій практиці. *Державна безпека України: наук.-практ. зб.* 2011. № 20. С. 104–109.

Нетеса Н. В. Финансирование терроризма и финансирование действий, совершенных с целью насильственного изменения или свержения конституционного строя или захвата государственной власти, изменения границ территории или государственной границы Украины: сравнительный анализ составов преступлений

Статья посвящена вопросу сравнительного анализа составов преступлений, предусмотренных статьями 110² и 258⁵ УК, в частности, установлению общих признаков, которыми признаны: предмет преступления, формы и способы совершения деяния, субъект преступления, а также отличительных признаков, к которым отнесены объект преступления и цель. На основании этого даны рекомендации относительно квалификации деяний по признакам этих преступлений в подобных случаях и их разграничению.

Ключевые слова: терроризм, финансирование, насильственное изменение или свержение конституционного строя, захват государственной власти, изменение границ территории или государственной границы.

Netesa N. V. Financing of terrorism and financing of actions committed for the purpose of violent change or overthrow of the constitutional order or occupation of state power, change of the territory or state border of Ukraine: comparative analysis of corpus delicti

The article is devoted to the question of the comparative analysis of the corpus delicti under articles 110² and 258⁵ of the Criminal Code, in particular, the establishment of common features that recognized: the subject of the crime, the forms and methods of committing the act, the offender, as well as the distinguish-

ing features to which the object of the crime and purpose belong. On the basis of this, recommendations regarding the qualification of acts on these crimes features in such cases and their differentiation are given.

Key words: *terrorism, financing, violent change or overthrow of the constitutional order, occupation of state power, change of the territory or state border.*